

הרב נתן קוטלר

התמודדות רוחנית עם נגיף קורונה לאור איגרותיו של רבי עקיבא איגר

זכינו לאוצר בלום של איגרות רבי עקיבא איגר שהדריך את אנשי עירו איך להתמודד עם מגפת הכולרה שהתפרצה בתקופתו. איגרותיו מלאות בהדרכות רוחניות והלכתיות שכוחן יפה להאיר גם בתקופתנו.

בשלהי שנת תקצ"א (יולי 1831) פרצה בפולין (בחלק הפרוסי) מגפת כולרה שהיא מחלה זיהומית מידבקת קשה. השלטונות ניסו כמיטב יכולתם לעצור את המגפה, הטילו הגבלות על האזרחים ואף נוסד ועד מפקח שהדריך את הציבור כיצד להתמודד עם המגפה. רבי עקיבא איגר (להלן: רעק"א), שהיה באותה תקופה אב"ד ק"ק פוזנא, הקדיש מאמצים רבים להתמודד עם המגפה. הוא יסד ועד יהודי להיאבק במגפה, דאג לתקציב, והוציא הנחיות הלכתיות, רפואיות, תברואתיות וסוציאליות כדי להדריך את יהודי פוזנא בדרכי ההתמודדות.¹ הוא פעל בנמרצות וביעילות כה גדולה עד שהמלך הפרוסי, פרידריך וילהלם השלישי, שלח לו מכתב תודה על פועלו.²

1 ש' בלום, גדולי ישראל: חיי הגאון רבנו רבי עקיבא איגר, ורשה תרצ"ח, עמ' 82.
2 ר"ש סופר, חוט המשולש, מונקאטש תרנ"ד, עמ' מח. באיגרת לראשי קהילת ישורון רעק"א מספר שקיבל מכתב תודה מהמלך הפרוסי על פועלו בתקופת המגפה: "ישמח לבי ותגיל נפשי בישועתם כי הפליאו לעשות יחידי קהילתי אשר הטיבו עם עניי עדתי בימים ההם, ואעידה לי עדים נאמנים על זה מכתב התודה (פאן 5-טען סעמפטעמבער 1831) הלוטה פה אשר נשלח הנה מאת מלכינו יר"ה אשר חיים ברצונו הטוב בהגידו לתבל במגידי חדשות שמחת לבו על כל אשר נעשה פה בעדתינו עם העניים האומללים להחיות נפשם" (מכתבי רעק"א, תשכ"ט, איגרת קמח, עמ' קמ).

א. הדרכתיו של רבי עקיבא איגר

חלק מהדרכתיו עוסק בהנחיות רפואיות, כמו הימנעות מהתקהלות של למעלה מ-15 איש במקום אחד, הישמרות מהתקררות, הימנעות מאכילת מאכלים רעים כמו מלפפונים, המעטה באכילת פירות, דגים ושתיית שיכר, העדפת ארוחות קטנות רבות ביום מאשר ארוחות גדולות, הימנעות מיציאה מהבית עם קיבה ריקה. לכך הוא צירף הנחיות תברואתיות כמו שמירה על היגיינה בגוף ובבית, החלפת בגדים בתדירות גבוהה במשך השבוע, הזלפת חומץ המעורב במי ורדים בחדרים ועוד. ההדרכות הרפואיות והתברואתיות שלו ניתנו, כמובן, לאור הידע הרפואי שהיה ידוע בתקופתו. עם זאת, ההדרכות הרוחניות, ההלכתיות, החברתיות והמוסריות יפות לכל תקופה וניתן לשאוב מהן כוחות גם לתקופות אחרות.

באיגרת מתאריך כ"ד במרחשון תקצ"ב (איגרת קמז) רעק"א מספר לידידו הרב משה כ"ץ, אב"ד אנסבך שבבוואריה שבגרמניה, על הדרכתיו לקהילת פוזנא להתמודדות עם הכולרה. בין השאר כתב לו:

גם הזהרתי פעמים הרבה באזהרה שיהיו הנהגתם באכילה ושתייה כפי אשר סדרו ואשר שפטו הרופאים להיזהר מזה וירחקו כמטחוי קשת כאילו הם מאכלות אסורות ולא יעברו על דבריהם אף כמלוא נימא ובכלל הזה להישמר מכל דבר ודבר כגון שלא לצאת בשחרית מביתו אליבא ריקנא, וההכרח לשתות חמין מקודם.³

בהמשך דבריו הוא כותב: "והעובר על ציווי הרופאים בסדר ההנהגה חוטא לה' במאוד כי גדול סכנתא מאיסורא ובפרט במקום סכנה לו ולאחרים שגורם ח"ו התפשטות החולי בעיר וגדול עונו מנשוא". הוא מדריך את אנשי עירו שהציות להוראות הרופאים הוא בעל תוקף הלכתי חמור ביותר, ולכן מי שעובר עליהן פוגע גם בתחום שבין אדם למקום. בנוסף, רעק"א מלמד על האחריות החמורה המוטלת על כל אחד למנוע את התפשטות המגפה. לכן ההתרשלות בשמירה על הוראות הרופאים עלולה לגבות מחיר כבד ולהעמיד את העיר בסכנה. לפיכך מי שלא מציית להנחיות הרופאים בשעת מגפה "גדול עונו מנשוא".

3 שם, איגרת קמז, עמ' קלח-קלט.

ב. להתפלל על ישראל והאנושות

באותה איגרת (קמז) מפרט רעק"א הדרכות שהדריך את בני עירו: יש "לפשפש במעשים ולתקן את המעוות", יש להתפלל לה' "לדפוק על פתחי ה' בתפלות ותחנונים". סדר התפילה הוא: מזמורי תהלים לפי היכולת, פיטום הקטורת, וכן ריבוי צדקה המצלת ממיתה. בתוך כך הוא מדריך "להתפלל גם כן על אדוננו מלך האדיר ה' ירים הודו ועל זרעו ושריו ועבדיו וכל אנשי מדינתו". באיגרת קודמת (קמו) הוא כותב שיש לומר מזמורי תהלים, ובתפילת "יהי רצון" שאחר התהלים "להזכיר בתוכו גם על המלך י"ה וזרעו ושריו וכל שוכני ארצו". הוא הורה להתפלל לא רק בעבור יהודי העיר, אלא גם בעבור כלל תושבי המדינה שאינם יהודים.

ג. סולידריות ועזרה הדדית

באיגרת קמז רעק"א כותב על חשיבות העזרה ההדדית ועל האחריות המוטלת על כתפי כל אחד ואחד לדאוג למעוטי היכולת בשעות הקשות. הוא כותב שעקב המגפה בתקופתו, ישנם רבים וטובים שירדו מנכסיהם, אך הם מתביישים לבקש עזרה ומגיעים עד לפת לחם: "ובמסתרים בכתה נפשם לסבול דוחק מבלי לבזות את עצמם בפני אחרים". הוא מוציא הנחיות שאנשי הוועד צריכים לפקוח עין במיוחד על אותם אומללים ולתת להם צדקה בסתר כדי שלא יתביישו. בנוסף כתב, שמעבר לערך העצמי בדאגה למעוטי היכולת, הדבר הינו הצלת נפשות ממש גם בעבור הכלל, "כי בהצר להם מוכרחים לאכול מאכלים גסים אשר לפי משפט הרופאים זה גורם להמשיך על עצמם החולי רע ח"ו. ולא על עצמם לבדם תמשוך הרעה כי גורמים ח"ו ג"כ רעה לאחרים כפי טבע החולי זה שכששולטת מתרחבת ומתפשטת ח"ו". בשעת מגפה אין הבדלי מעמדות, אלא כולם בסירה אחת - גורל האחד הוא גורל כולם. לכן, לבד מהחשיבות הערכית של הערבות ההדדית המחייבת לסייע לחלשים, בשעת מגפה יש לכך צורך קיומי המקרין על הכלל כולו. דווקא בשעה זו יש לחזק את הסולידריות והדאגה לזולת ביתר שאת.

רעק"א כותב (שם) שהוא מצא במהלך מגפת הכולרה בתקופתו כי לעתים אנשים מתמהמהים מטיפול בסימפטומים הקלים של המחלה בשל העלויות הכספיות הכבדות הכרוכות בעניין:

גם על זאת פקחנו עינינו למחיש שימצאו לפעמים מתי מספר שיקשה עליהם כובד ההוצאה לעסוק ברפואות ולהזיל זהב מכיסם. ועוד בהתחלת הרגשת שליטת החולי בהם יסתמו הדבר מבלי לקרוא הרופא ויתמהמה בזה יום או יומים עד שיכבד החולי.

הוא מתרה אפוא על הסכנה הגדולה בהחמרה בחולי הנשקפת מהתמהמהות זו: "והיה אחר כך מעוות לא יוכל לתקן, כאשר ידוע מטבע החולי שתיכף בהרגשת מעט מזעיר מחולי זו ההכרח למהר לעסוק ברפואות מבלי להשהות אף רגע אחד". לכן, כדי למנוע התמהמהות עקב בעיות כלכליות, "הזהרתי פעם אחר פעם שבהרגשת מעט מזעיר מענין החולי זו... שלא יאחרו רגע אחד, ויקראו מיד להרופא" (שם).

ד. הדרכות הלכתיות

תפילות במניין: רבי אליהו גוטמאכר אב"ד פלזן (בבוהמיה שבצ'כיה) שאל את רבו, רעק"א, מהי ההדרכה ההלכתית לקיום תפילות במניין בשעת מגפה. רבו השיב באיגרת שנשלחה בתאריך כ' באלול תקצ"א בדברים הבאים:

מכתבו הגיעני בענין תפלה בבית הכנסת, לדעתי זה אמת שהקיבוץ במקום צר אינו נכון אבל אפשר להתפלל כתות וכתות ובכל פעם במתי מעט, ערך ט"ו אנשים, ויתחילו כאור הבוקר ואחריה כת אחרת ויהיה מיוחד לאנשים אלו באיזהו זמן יבואו להתפלל שם.⁴

תפילות בימים הנוראים: רעק"א הבין שהצפיפות והדוחק בתפילות הימים הנוראים בשעת המגפה עלולים להביא לסכנה, ולכן ציווה את אנשי קהילתו לצמצם את נוכחות המתפללים בחצי. המתפללים עשו הגרלה על התפילות השונות ורק מי שזכה בהגרלה קיבל כרטיס מיוחד עם שמו שהקנה לו את היכולת להגיע לבית הכנסת.⁵ כן דרש ממשטרת פוזנא להעמיד שוטרים שיפטרלו במסדרונות בתי הכנסת בימים הנוראים ויוודאו שלא תהיה צפיפות אסורה.⁶

4 שם, איגרת קמו. מובא גם בתוך: ר"ש סופר, איגרות סופרים, ווען תרפ"ט, איגרת כט, עמ' 34.

5 עפ"י פסקים ותקנות רבי עקיבא איגר, ירושלים תשל"א, סימן כ סעיף א; ש' בלום (לעיל, הערה 1), עמ' 82.

6 פסקים ותקנות (שם), סעיף ה.

הוא התיר לקצר את התפילות בראש השנה, והזהיר את הציבור שלא יתעכבו בבית הכנסת זמן רב.⁷ וכן ציווה לסגור את כל בתי הכנסת בליל יום כיפור בשעה 22:00, וציווה ש"כל אחד מחוייב לנוח בלילה בביתו".⁸ בנוסף, ציווה לקצר את התפילות ביום הכיפורים ולעשות הפסקות ארוכות בין התפילות.⁹

שתייה חמה ואכילה לפני התפילה: בפוזנא היה מנהג שלא לשתות שתייה חמה לפני התפילה. רעק"א ביטל את המנהג לתקופה זו, והורה שכל אדם מחוייב לשתות שתייה חמה וכן לאכול דבר מה חם בבוקר לפני שהולך לבית הכנסת. כן הזהיר שמי שאינו חש בטוב ילך מיד לביתו לאחר התקיעות דמיושב ויסעד את ליבו.¹⁰

תורנות רופאים ביום הכיפורים: יום כיפור דאורייתא ולכן אין פטור כללי שלא להתענות. אולם כדי לתת הזדמנות לשאול בעצת רופא מיד עם הרגשת חולשה או סימפטומים, הוא הנחה ש"יהיו שני רופאים נוכחים במשך כל היום בחדר הקהל בתור מקום מרכזי של כל בתי כנסיות דפה".¹¹

חובה הלכתית לשאול את הרופאים מיד:

הגאב"ד מזהיר עם זאת באזהרה גדולה, שלא לשמור בסוד אף את המקרה הקל ביותר ח"ו אף מעט מזעיר בהסתר, אלא לשאול מיד להרופא. והעובר על זה הרי הוא מתחייב בנפשו, ולא בנפשו בלבד כי יכול להיות תקלה על ידו לנפשות אחרות, וסופו עומד ליתן דין על נפשו ועל נפשות אחרות, ונוסף לזה ביום הקדוש והנורא הזה שיזהר בעצמו מהעבירה הגדולה הזאת שהיא בכלל שפיכות דמים ביום הקדוש חלילה וחלילה.¹²

ה. להימנע מדאגה ומעצבות

רעק"א כתב לתלמידו רבי אליהו גוטמאכר לגבי ההתמודדות עם המגפה: "שלא לדאוג ולהרחיק כל מיני עצבות, שלא לילך בלילה באויר העיר, בצהריים

7 שם, סעיף ט.

8 שם, סעיף יג.

9 שם, סעיף יד-טו.

10 שם, סעיפים יא-יב.

11 שם, סעיף יז.

12 שם.

כשהחמה זורחת טוב לטייל על פני השדה לשאוב אויר¹³ ולפתוח החלונות בבוקר שיבוא אוויר בחדרים".¹⁴ נראה שההדרכה להימנע מדאגה ומעצבות אינה רק עצה לשמור על בריאות הגוף והנפש, אלא היא הדרכה רוחנית לכל דבר ועניין.¹⁵

ו. סיכום

פתחנו בהדרכותיו של רבי עקיבא איגר לגבי החובה לציית להוראות הרופאים וסיימנו בעצה להימנע מדאגה ומעצבות. נראה שזו הדרך הנכונה להתמודד עם הקורונה: ציות לכל ההוראות של הגורמים הרפואיים המקצועיים למניעת התפשטות הנגיף תוך כדי עזרה הדדית ובמקביל הימנעות מדאגה ומעצבות אלא שמירה על שמחה ואמונה בה'.

"יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, לרחם עלינו ועל פלטתנו, ולמנוע משחית ומגפה מעלינו"¹⁶ ומעל כל עמו בית ישראל, ונאמר אמין".¹⁷

13 ייתכן וכוונתו שהטיול בחוץ מועיל הן לבריאות הגוף והן לבריאות הנפש כדי להרחיק דאגה ועצבות, כדברי הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ה': "וכן אם גברה עליו מרה השחורה יסירנה בשמייעת שירים ומיני נגינות, ובטיול בגנות ובניני פאר, וישיבה עם צורות נאות, וכיצא בזה ממה שמישב את הנפש ומסיר שעמום המרה השחורה ממנה" (בתוך: משנה עם פירוש הרמב"ם, מהדורת הרב יוסף קפאח, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ה, עמ' רנו).

14 מכתבי רעק"א (לעיל, הערה 2), איגרת קמו.

15 האדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסון כתב באיגרת: "והנה נודע לכל לומדי תורת החסידות כי כללית ענין הדאגה והעצבות גם ממילי דשמיא היא מדה רעה אשר לא לבד שצריכים להתרחק ממנה כי אם צריכים לעקרה משרשה ומקורה להיותה אסקופה נדרסת לכל מיני רע... ויגביר דעתו וכח בינתו להיות המוח שליט על הלב, ויגרש את עצבותו ויתנהג בסדר נכון באכילה ושתיה ושינה... ולכל לראש יהיה בשמחה וטוב לבב" (אגרות קודש ברוקלין תשמ"ג, כרך ד, איגרת א'לג, עמ' שנו-שנז). כן ראה מה שכתב ר' נחמן מברסלב: "דע, שע"י מרה שחורה אי אפשר להנהיג את המוח כרצונו, וע"כ קשה לו ליישב דעתו. רק ע"י השמחה, יוכל להנהיג המוח כרצונו, ויוכל ליישב דעתו. כי שמחה הוא עולם החירות... שעל ידי שמחה נעשין בן חורין ויוצאין מן הגלות" (ליקוטי מוהר"ן תניינא, תורה י).

16 בסדר רב עמרם גאון (מהדורת הרב גרשום הרפנס, בני ברק תשמ"ד) הנוסח הוא: "ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל עמו ישראל".

17 מתוך תפילה לימים שני וחמישי לאחר קריאת התורה.